

EGY ISKOLAI TEREPKÍSÉRLET ELSŐ EREDMÉNYEI: INFORMÁLIS OKTATÁS HATÁSVIZSGÁLATA KVANTITATÍV ÉS KVALITATÍV ESZKÖZÖKKEL

SIMONOVITS BORI^{a,*} – SURÁNYI RÁCHEL^b

^aELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet

^bELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológia PhD-program

A vizsgálat sorozatot¹ egy budapesti középiskolában 2016 és 2019 között végeztük, kvantitatív és kvalitatív módszerekre támaszkodva. Innovatív kutatásunkban a Haver Alapítvány foglalkozássorozatának hatását vizsgáljuk, a középiskolás korosztály attitűdváltozására és a zsidókkal kapcsolatos ismereteire. A hatásvizsgálat módszertani alapja a kontrollált kísérleti elrendezés, amelynek lényege egyrészt a diákok attitűdjeinek és ismereteinek előzetes (pre-) és utólagos (poszt-) mérése, illetve a kísérleti csoportok (A, C, D osztályok) mellett egy kontrollcsoport bevonása a vizsgálatba (B osztály), akik nem vettek részt a foglalkozásokon. Tisztában vagyunk azzal, hogy rövid idő alatt (néhány hónap) és egy foglalkozás hatására nem várható lényeges elmozdulás egyik dimenzióban sem (attitűd és ismeretek), éppen ezért különböző, „jól célzott” foglalkozásokkal és többszöri méréssel vizsgáljuk a diákok általában a kisebbségekkel és konkrétan a zsidósággal kapcsolatos nézeteit. Jelen tanulmányban az első két kutatási hullám legfontosabb kvantitatív és kvalitatív eredményeit tekintjük át.

Kulcsszavak: informális oktatás, kísérlet, zsidóság, előítéletes attitűd

Our research has been conducted between 2016 and 2019 in a high school of Budapest. In our innovative research, we examined the impacts of the activity-series of Haver Foundation regarding the attitude changes and the students' knowledge about Jews. The methodological base of this research was controlled experiment which includes pre-testing and post-testing of the students' attitudes and knowledge; and the inclusion of a controlled group, who did not take part during the activities. We are aware of the fact that a few months and one activity is not enough to reach major changes in either of the dimensions (attitude and knowledge), therefore, we exposed the students with well-targeted activities and we repeated the examinations of the students' attitude towards minorities in general,

* Levelező szerző: Simonovits Bori, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet, 1075 Budapest, Kazinczy utca 23–27. E-mail: simonovits.borbala@ppk.elte.hu

¹ A 2016 októbere és 2019 márciusa között futó kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap támogatja (NKFIH-121095). Az eredményeket ismertető publikációkat ezen a honlapon tesszük közzé: <http://www.ppk.elte.hu/en/intercultural/research>

and Jews in particular. In this paper, we are going to highlight the main quantitative and qualitative findings of the first two waves of our experimental study.

Keywords: informal education, experiment, Jewry, prejudiced attitudes

Bevezetés

A Haver Alapítvány önkéntes oktatóstábjja elsősorban középiskolásoknak és egyetemistáknak tart interaktív órákat informális oktatási eszközökkel a zsidóság témájában. A foglalkozások olyan specifikus témákra épülnek, mint a zsidó identitás, zsidó kultúra és tradíció, zsidó történelem, holokauszt, zsidó vallás és közösségek. A Haver Alapítvány központi értéke a világ sokszínűségébe és a minden embernek kijáró tiszteletbe vetett hit.² Oktatási anyagaikkal, foglalkozásaikkal a párbeszéd megteremtésére és elősegítésére törekednek, valamint arra, hogy a résztvevők szabadon oszthassák meg a vallás és a kultúra területén szerzett tapasztalataikat, élményeiket, ezzel is hozzájárulva a sokszínűség mint összetársadalmi érték átéléséhez és elsajátításához.

Jelen tanulmány egy – a Haver Alapítvány programjában részt vevő – budapesti középiskolában 2016 és 2019 között végzett kutatássorozat eddigi legfontosabb eredményeit mutatja be. Komplex terepkutatásunk folyamatában a kvalitatív kutatás a kvantitatív eredményeket hivatott elmélyíteni, továbbá célul tűztük ki, hogy mélyebben megvizsgáljuk a számok mögött rejtőző jelentéseket.³

Nyilvánvaló, hogy rövid idő alatt (néhány hónap) és egy foglalkozás hatására nem várható lényeges elmozdulás egyik dimenzióban sem (attitűd és ismeretek), éppen ezért egy foglalkozássorozattal – első évben identitásfoglalkozás, második évben zsidónegyed séta, és a jelenleg folyó harmadik évben „dilemma café” – és többször megismételt méréssel vizsgáljuk a diákok általában a kisebbségekkel és konkrétan a zsidósággal kapcsolatos nézeteit. A foglalkozássorozat hatásainak vizsgálata mellett fontosnak tartottuk megvizsgálni azt is, hogy milyenek látják az iskolát a kilencedik évfolyamot tanító tanárok és diákok; mivel egyáltalán nem mindegy, hogy milyen az az iskolai közeg, amiben a diákok a mindennapjaikat töltik. Jelen tanulmányban az első két kutatási hullám legfontosabb kvantitatív és kvalitatív eredményeit tekintjük át.

A kutatás kontextusa és módszere

A hatásvizsgálat módszertani alapja a *kontrollált kísérleti elrendezés*, amelynek lényege egyrészt a diákok attitűdjeinek és ismereteinek előzetes (pre-) és utólagos (poszt-) mérése, illetve a kísérleti csoportok (A, C, D osztályok) mellett egy kontrollcsoport bevonása a vizsgálatba (B osztály), amelynek tanulói nem vettek részt a foglalkozásokon. A kontrollcsoport kiválasztása nem volt teljesen optimális tanulói összetétel szempontjából: míg az A, C, D osztályok emelt idegennyelvi, addig a B osztály természettudomány fókuszú

² Részletesebben lásd: Haver Alapítvány missziójáról: <http://haver.hu/rolunk#misszio>

³ Ez a *mixed methodon* belül az egymásra épülő magyarázó design esete (Creswell 2003).

osztály.⁴ Azért volt fontos, hogy a kontrollcsoportban is megvalósuljon az előzetes és utólagos mérés, mert a „kísérleti inger” (Haver-foglalkozások) mellett, más társadalmi-politikai hatások (lásd például választási kampányok, óriásplakátok) is érthették a diákokat időközben. Ezeknek a módszertani értelemben „zajoknak” a kiszűrését teszi lehetővé a kísérleti csoportokban elért eredmények kontrollcsoporttal való összevetése. Az általunk alkalmazott elrendezés tehát biztosítja a változások kontrollált időbeli összehasonlításának lehetőségét.

A többlépcsős hatásvizsgálat során *kvantitatív* és *kvalitatív* eszközöket is használtunk (osztályfőnök-interjú és két körben fókuszcsoportos beszélgetések a diákokkal). Kérdőíves adatfelvétel és fókuszcsoportos beszélgetések a foglalkozásokat megelőzően és azt követően is készültek (a fókuszcsoportok csak a kísérleti csoportokkal), az osztályfőnök-interjúkat – mivel ezek csak az iskolai kontextus felmérésére szolgáltak – csak egy alkalommal vettük fel.

Összesen 311 kérdőív készült el a kutatás során, melyből 99-et a Haver-foglalkozások előtt (előmérés), 103-at a két Haver-foglalkozás között (utómérés I), és 109-et a két Haver-foglalkozást követően töltöttek ki (utómérés II) (1. táblázat).

1. táblázat: A kérdőíves kutatás megvalósult kérdőív számai, hullámonként és osztályonként (N=311)

Osztályok	Előmérés (2016. november)	Utómérés I (2017. március)	Utómérés II (2017. december)	Összesen
A	32	33	33	98
B	24	25	27	76
C	22	22	22	66
D	21	23	27	71
Összesen	99	103	109	311

Az egyéni válaszadókra fókuszálva, 60 olyan diák volt, akik mindhárom kérdőívet kitöltötték, és összesen 70 diák vett részt mindkét Haver-foglalkozáson, 75-en csak az osztálytermi foglalkozáson és 77-en a zsidónegyed sétán.

A kvalitatív kutatás egyik pillérje az osztályokban készült fókuszcsoportok (két fókuszcsoportot tartottunk a három kísérleti osztályból véletlenszerűen kiválasztott diákok körében), a másik pedig a kísérletben részt vevő évfolyam osztályfőnökeivel készült interjúk. Fontos továbbá megemlíteni, hogy ugyanazok a diákok vettek részt a foglalkozást megelőző és az azt követő beszélgetésen. Egy-egy osztályból a fókuszcsoportos beszélgetéseken nagyjából négy-öt fő vett részt, azaz a kutatás kvalitatív részében mindössze tizenhárom diák. Ezt kiegészítve, a foglalkozás előtti és utáni asszociációkat⁵ is szemügyre vesszük (2. táblázat).

⁴ Az eredeti kutatási terv szerint, minden osztályból 5-6 tanulót terveztünk „kivenni” kontrollcsoportba, ez azonban szervezési okokból nem valósult meg. Az iskola kérésére lett a B osztály a kontrollcsoport.

⁵ A Haver Alapítvány „zsidó identitás” c. foglalkozása azzal kezdődik és zárul, hogy megkérik a diákokat, hogy írjanak fel kb. 3 asszociációt (ez lehet szó vagy akár mondat), ami a „zsidó” szóról eszükbe jut. A papíron jelzik a diákok, hogy melyikeket írták a foglalkozás előtt és melyikeket a foglalkozás után.

2. táblázat: A kvalitatív kutatás elrendezése és folyamata

Osztály	A (kísérleti)	B (kontroll)	C (kísérleti)	D (kísérleti)
Fókuszcsoport (előmérés)	2016. november 11., 5 fő	–	2016. november 25., 4 fő	2016. november 25., 4 fő
Haver identitás-foglalkozás: asszociációk	2016. november 15., 33 fő	–	2016. december 9., 32 fő	2016. december 6., cca 30 fő*
Fókuszcsoport (utómérés)	2016. december 5., 5 fő	–	2017. január 19., 4 fő	2017. január 19., 4 fő
Interjú az osztályfőnökkel	2016. november 12.	2017. február 2.	2016. december 5.	2016. december 5.

Megjegyzés: * A D osztályban technikai okokból nem készültek asszociációk.

Az 1. ábrán összefoglaljuk a kutatás menetét, annak céljából, hogy folyamatában mutassuk meg, mely elemekből állt össze a csaknem 3 éves hatásvizsgálat.

1. ábra: A hatásvizsgálat folyamata (2016–2017)

A hatásvizsgálat eredményei: az identitásfoglalkozáshoz kapcsolódó kutatási eredmények – kisebbségekkel kapcsolatos attitűdök

Az iskola szellemisége, tanórán kívüli programok

A vizsgált iskola szellemiségét és értékeit tekintve, az osztályfőnökök eltérő véleményt formáltak. Míg három osztályfőnök szerint nincsenek kifejezetten kimondott értékek, a negyedik szerint az iskola szabadságjogok mellett elkötelezett. Ami a diákokhoz való

hozzállást illeti, abban egyetértettek a résztvevők, hogy egy humánusabb iskoláról van szó: nem egy „versenyistálló”, de a magas tanulmányi színvonalat megtartva odafigyelnek a diákok igényeire. A beszélgetések alapján elmondható, hogy az osztályfőnökök tanítási filozófiáját mérsékelt diákközpontúság jellemzi. A tanárok egyöntetűen nyitottnak mutatkoztak a kisebbségekkel szemben.

A megkérdezett diákok általában véve szeretnek ebbe a gimnáziumba járni: „*az összes [...] diák szereti a sulit... mindenki részt vesz a programokon*” – mondta egy C osztályos diáklány. A közéleti dolgokkal kapcsolatban egyik csoportban sem volt kifejezett érdeklődés: főleg arról olvasnak/hallanak, ami a szüleiket is foglalkoztatja.

A diákok körében végzett fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések eredményei

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések elemzése rámutatott, hogy a diákok körében megoszlanak a vélemények, de ez nem osztályspecifikus. Vannak, akik szerint jó, ha egy ország sokszínű, de „*ha hasonlók az emberek, akkor nincsen konfliktus... szóval az jobb lehet*” (diák, fiú, A). Mindkét beszélgetésen a Magyarországot aktuálisan érintő kérdéseken, a menekültek, bevándorlók helyzetén keresztül próbálták megközelíteni ezt a kérdést. A vélemények tulajdonképpen jól tükrözik a társadalomban is jelen lévő törésvonalakat és követik a médiában is hallható érveket és ellenérveket.

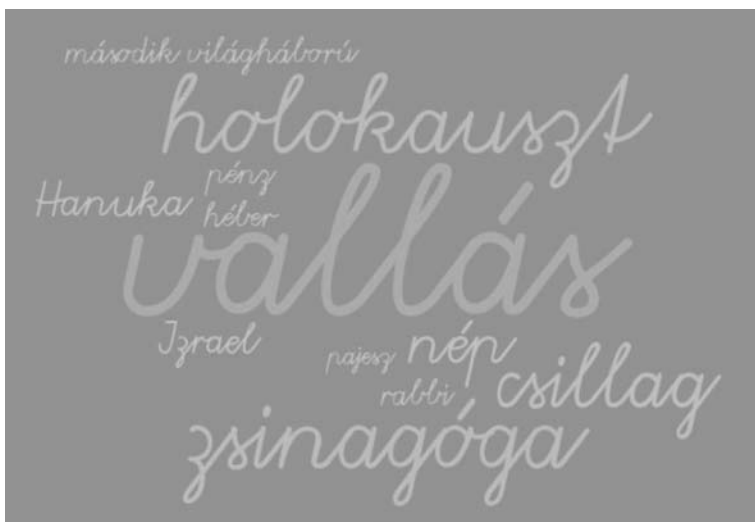
Mindegyik osztályban van valaki, aki egy valamilyen kisebbségi csoporthoz tartozik, de őket nem tartják „másnak”, mert ők már Magyarországon születtek, magyar a kultúrájuk stb. Ez nem azonosítható a menekültek helyzetével, akik egy sokkal távolibb kultúrából érkeznek: „*az arabok minden délben lefeksznek, és csinálják az imádságukat, vagy mit*” (diák, fiú, C), míg az ő (félig lengyel) osztálytársuk ilyen nem csinálna. Itt annak a mértéke a meghatározó, hogy mekkora a távolság az adott kultúra és az övek között. Továbbá volt olyan vélemény is, hogy az arabokkal szembeni ellenérzés vagy félelem érthető, nem elítélendő. Kirekesztés megítélésük szerint nincsen, de a „zsidózás”, „buzizás” már beivódott a szóhasználatba. „*Ezzel nem lehet mit csinálni. [...] Az ember nem áll meg, hanem elfogadja ezt a jelzöt.*” (diák, fiú, D) A másik csoportban – rákérdezésre – kiemelték a kínai osztálytárs pozitív hatását, miszerint tartott nekik egy kiselőadást, amikor a kínai történelmet tanulták. A zsidóságról még nem tanultak, mert nem tartanak ott történelemből, de sokaknak van zsidó ismerőse vagy akár rokona. Az egyikük arról számolt be, hogy nagyon bírja őt „*de neki is megvannak a tipikus zsidó vonásai*” (diák, fiú, D).

Abban konszenzus volt, hogy akinek vannak ismerősei, azok kevésbé lesznek elutasítók – ez egybecseng Allport (1954) kontaktushipotézisével. Ez igaz a társadalom szintjén is: minél egyformábbak az emberek egy országban, annál valószínűbb, hogy lesznek előítéletek a „másokkal” szemben. Illetve abban is egyetértettek, hogy a diákok attitűdjét főleg a szűkebb környezet (család és barátok) befolyásolja.

A foglalkozás után csak az egyik csoportban volt szó a kisebbségekkel kapcsolatos attitűdről, és ott mindenki nyitott volt arra, hogy esetleg egy másik vallású fiúval vagy lánnyal romantikus kapcsolatba lépjen, de szerintük ez megnehezíti a dolgokat. A nyílt hozzáállásban – miszerint „*nem az határozza meg az embert, hogy milyen vallású*” (diák, lány, A) – feltételezhető a Haver-foglalkozás hatása, hiszen a foglalkozás lényege az ehhez hasonló üzenetek átadása volt. Ugyanakkor, mivel egy terepkísérletnél nem szűrhetők ki az egyéb hatások, ez az összefüggés nem tekinthető biztosnak.

Asszociációk – rövid távú hatás

A következőkben a foglalkozás rövid távú hatásait fogjuk szemügyre venni az említett asszociációk alapján. Ez az eszköz – a fókuszcsoporthoz képest – alkalmas a rövid távú hatások mérésére, hiszen a foglalkozás friss élményei még ott élnek a fejekben. Az átlagosan 33 diák részvételével zajló foglalkozásokon összesen rendre körülbelül 200–240 szót írtak foglalkozás előtt és után (tehát fejenként nagyjából hármat-négyet⁶).

2. ábra: Aggregált szófelhő a háromszor vagy annál gyakrabban előforduló szavakból a foglalkozás előtti asszociációk alapján ($n = 199$). Megjegyzés: Az ábra a MAXQDA 12 és a Word It Out szoftverekkel készült

A 2. és 3. ábrán jól látszik, hogy a foglalkozás előtti asszociációk a zsidó vallás,⁷ a sztereotípiák és a Holokauszt⁸ (vagy tágabban a zsidó történelem) köré épültek. Ezzel szemben a foglalkozás után leírt asszociációk már jól tükrözik a Haver üzeneteit. A vallással kapcsolatos asszociációk háttérbe kerülnek, és a zsidóságnak egy plurálisabb értelmezése kerül előtérbe. A vallás mellett – ami ugyan továbbra is dominál – megjelennek a „kultúra” és „hagyomány” szavak, illetve a „nép” szó is gyakrabban fordul elő: ezek a Haver-identitás-foglalkozáson előforduló pilléreknek felelnek meg. Ezeken túl az „identitás”, a „közösség” és a „személyes érzés” is megjelenik, mint identitásformáló elemek. A második világháborúval kapcsolatos asszociációk szinte teljesen eltűnnek, és előkerülnek humánus értékek, mint például a szolidaritás vagy az egyenlőség. Az „emberek” és a „mint mindenki” általánosan arra utalt, hogy a zsidók is ugyanolyan emberek, mint mindenki más.

⁶ Az asszociációk lehetnek mondatok is, de a leggyakoribb – szintén az önkéntesek utasításaitól függően –, hogy szavakat írnak.

⁷ A történelem előrehaladtával a zsidók egyre inkább vallásként definiálták a zsidóságukat (Webber 2003).

⁸ A Holokauszt azért került az első asszociációk közé, mert a diákok főleg ezen keresztül hallanak először a zsidóságról a Holokauszt Emléknapi keretében. Továbbá sok zsidónak a Holokauszton keresztül alakul ki a zsidó identitása. (Lásd erről egy friss kutatást: Kovács–Barna 2018.)

3. ábra: Aggregált szófelhő a háromszor vagy annál gyakrabban előforduló szavakból a foglalkozás utáni asszociációk alapján ($n = 238$). Megjegyzés: Az ábra a MAXQDA 12 és a Word It Out szoftverekkel készült

Ha nem is lehet messzemenő következtetéseket levonni két osztály asszociációjából, azok egyrészt alapot adhatnak a kvantitatív eredményekkel való összevetéshez, másrészt jól illusztrálják, hogy osztályonként is eltérések vannak a foglalkozásokban és azok hatásában. Ez természetesen a diákokra is igaz: mindenkit másképp és más fog meg a 90 perc alatt elhangzottakból.

A kérdőíves kutatás eredményei

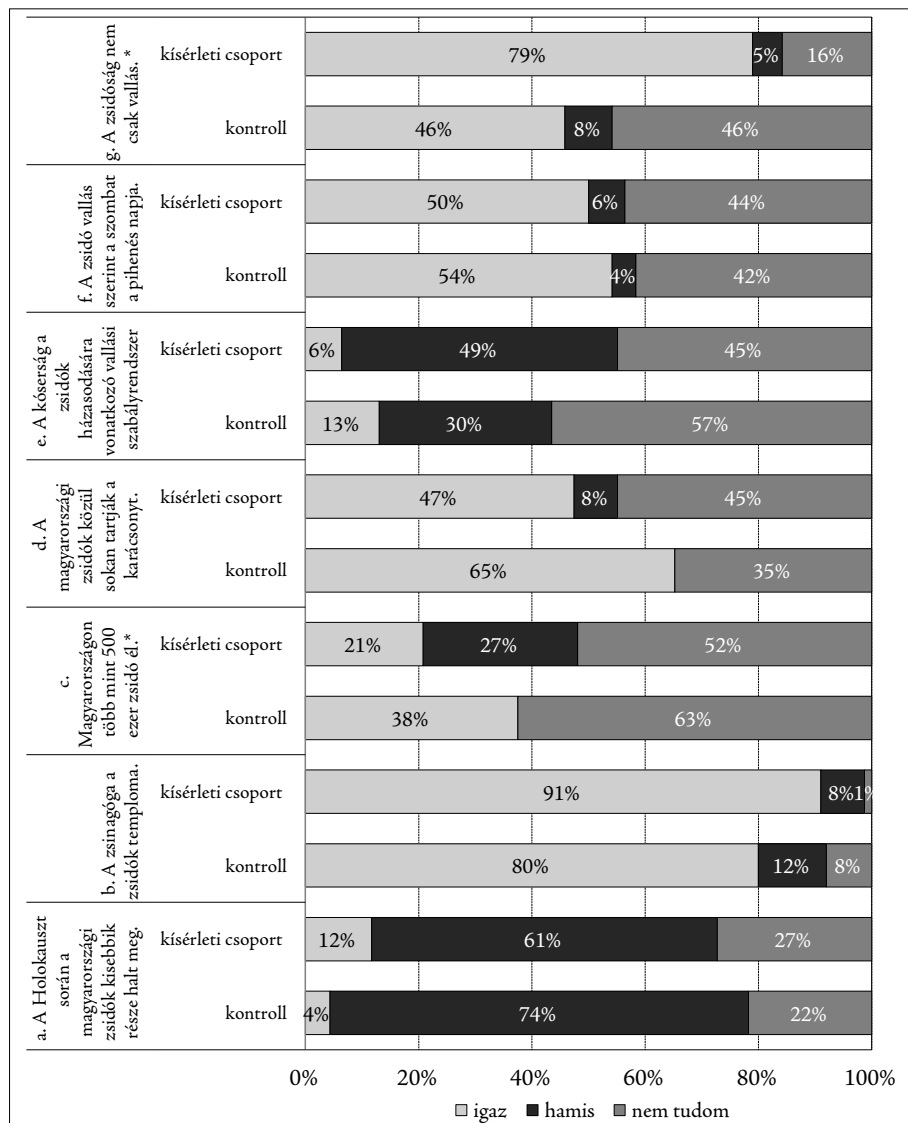
Kvantitatív eszközökkel azt próbáltuk megragadni, hogy történt-e bármilyen elmozdulás a zsidókkal – és általában a kisebbségekkel – kapcsolatos véleményekben, illetve nőtt-e

3. táblázat: Az ismeretszintet mérő állítások (igaz vagy hamis)

Állítások	Igaz vagy hamis
a) A Holokauszt során a magyarországi zsidók kisebbik része halt meg.	Hamis
b) A zsinagóga a zsidók temploma.	Igaz
c) Magyarországon több mint 500 ezer zsidó él.	Hamis
d) A magyarországi zsidók közül sokan tartják a karácsonyt.	Igaz
e) A kóserság a zsidók házasságára vonatkozó vallási szabályrendszer.	Hamis
f) A zsidó vallás szerint a szombat a pihenés napja.	Igaz
g) A zsidóság nem csak vallás.	Igaz

a zsidósággal kapcsolatos ismeretszint a foglalkozások hatására. Ennek mérését a pre-és poszt (I, II) kérdőívekben megismételt kérdésblokkok teszik lehetővé.⁹

A zsidósággal kapcsolatos ismereteket több kérdéssel mértük a foglalkozások előtt és után (3. táblázat).

4. ábra: A zsidósággal kapcsolatos ismeretek a kísérleti ($N = 78$) és a kontrollcsoportban ($N = 25$), az első utómérés alapján, százalékban, 2017. március–április. Megjegyzés: * Szignifikáns eltérés, Khí-négyzet-próba alapján ($p < 0,05$)

⁹ Az elő- és utókérdőívet helyhiány miatt nem közöljük, ugyanakkor olvasói kérésre elküldjük.

A kísérleti csoport válaszait a kontrolléhoz hasonlítva, jól látszik, hogy a foglalkozáson részt vevők sokkal többet tudtak a zsidósággal kapcsolatban: a különbség szignifikáns a zsidók magyarországi létszámára (c) és a vallásra vonatkozó (g) állítások esetében. Fontos felhívni a figyelmet a „nem tudom” válaszok arányaiban látható nagy eltérésekre: a foglalkozáson részt vevők sokkal nagyobb arányban válaszoltak érdemben a zsidósággal kapcsolatos kérdésekre, mint a kontrollcsoport tagjai (4. ábra).

A zsidósággal kapcsolatos ismeretszint változása (3. táblázat) kutatásunk egyik kulcskérdése, ezért mindhárom kérdőív tartalmazta. A helyes választ adókra fókuszálva ismeretszintváltozásának elemzését, azaz a „nem tudom” válaszokat és a helytelen válaszokat összevontuk abból a célból, hogy tisztább képet kapjunk a helyes választ adók arányáról.

Az ismeretszintet mérő állításokból létrehoztunk egy összetett mérőeszközt (indexet) a zsidókkal kapcsolatos tudást, ismereteket mérő állításokból. A 0–7 értékű indexet egyszerű összeggel hoztuk létre, melynek célja az információ tömörítése és a tanulók ismeretszintjében esetlegesen bekövetkezett változás mérése volt. A 4. táblázat sorait és (a t-próba eredményeit) összevetve, egyértelműen látszik, hogy az összevont mutató szerinti Ismeret-index csak a kísérleti csoportban nőtt jelentősen, míg a kontrollcsoport tagjainak ismeretszintje nem mozdult el érdemben. A foglalkozáson részt vevő csoportok tagjai a foglalkozás után átlagosan több helyes választ adtak a zsidósággal kapcsolatos kérdésekre.

4. táblázat: Zsidókkal kapcsolatos ismeretszintkérdések: átlag (0–7 indexen) (elő- és utómérés I., $N = 85$)

	PRE-TESTZT átlag (szórás)	POSZT-TESTZT átlag (szórás)	Páros t-próba: (p érték)
Kontrollcsoport ($N = 19$)	3,36 (1,605)	3,57 (1,609)	1,043 (0,297)
Kísérleti csoport ($N = 66$)	3,187 (1,25)	3,88 (1,29)	4,983 (0,000)*
Összesen	3,22 (1,33)	3,81 (1,36)	4,956 (0,000)*

Megjegyzés: * Szignifikáns eltérés, páros t-próba alapján ($p < 0,05$) („Nem tudom” válaszok nélkül)

5. táblázat: Zsidókkal kapcsolatos ismeretszintkérdések: átlag (0–7 indexen) (elő- és utómérés I és II, $N = 60$)

	PRE-TESTZT átlag (szórás)	POSZT I- TESTZT átlag (szórás)	POSZT II- TESTZT átlag (szórás)	Páros t-próba: (p érték)
Kontrollcsoport ($N = 19$)	3,40 (1,8)	3,50 (1,72)	4,00 (1,25)	1,406 (0,193)
Kísérleti csoport ($N = 66$)	3,22 (1,36)	4,02 (1,33)	4,58 (1,52)	5,542 (0,000)*
Összesen	3,25 (1,44)	3,93 (1,40)	4,48 (1,48)	5,649 (0,000)*

Megjegyzés: * Szignifikáns eltérés, páros t-próba alapján ($p < 0,05$) („Nem tudom” válaszok nélkül)

Ugyanezt a mérést megismételtük azokra a diákokra, akik mindhárom kérdőívet kitöltötték. A kísérleti és a kontrollcsoportokban mért ismeretszint változásának eredményét az 5. táblázatban foglaltuk össze. Ebben az esetben a statisztikai próbával az elő- és a második utómérés értékeit hasonlítottuk össze. A táblázat sorait összevetve egyértelműen látszik, hogy az összevont mutató szerinti Ismeret-index csak a kísérleti csoportban nőtt jelentősen, míg a kontrollcsoport tagjainak ismeretszintje nem mozdult el érdemben. A foglalkozáson részt vevő csoportok tagjai a foglalkozás után átlagosan majdnem 1,5-del több helyes választ adtak a zsidósággal kapcsolatos kérdésekre a harmadik mérés-kor, mint az első mérés-kor.

Összegzés és további lépések

Mind a kvalitatív, mind a kvantitatív eredmények azt mutatják, hogy a foglalkozás hatására a diákok pontosabb információval rendelkeznek a Magyarországon élő zsidók számát illetően: nevezetesen, hogy kevesebben vannak, mint eredetileg gondolták. A foglalkozás egyik célja, hogy a zsidóságnak többféle értelmezését is bemutassa, ezzel összhangban, akik részt vettek a foglalkozáson, hajlamosabbak voltak egyetérteni a „zsidóság nem csak vallás” tartalmú állítással. A fókuszcsoportos beszélgetések elemzésének is egy fő tanulsága volt, hogy a zsidóság többféleképpen értelmezhető („bárki lehet zsidó”), de amikor jobban kifejtették, hogy ez alatt mit értenek, akkor többen visszakanyarodtak a valláshoz (vagy annak valamilyen formájához) való asszociációhoz.

A fókuszcsoportok résztvevőinek többsége megemlítette otthon, hogy részt vettek egy ilyen foglalkozáson, de a részletekbe nem mentek bele. Egyik osztályban sem volt lehetőség a megbeszélésre, amit néhányan hiányoltak. Ez talán fontos lett volna ahhoz, hogy a hallottakat feldolgozzák, és később jobban emlékezzenek a „tanulakra”. Az eredmények azt sugallják, hogy a foglalkozás ugyan elgondolkoztatta őket, de nem ösztönözte proaktivitásra.

Ami a Haver-foglalkozást illeti, a visszajelzések alapján mindenkinek nagyon tetszett a foglalkozás. Úgy tűnik, hogy a diákoknak igényük van informális típusú oktatásra is, ahol lehet kérdezni, illetve ahol olyan témát dolgoznak fel, amiről nem beszélnek minden nap. Az eredmények összességében azt mutatják, hogy míg rövid távon mindenképpen eléri a hatását a Haver-foglalkozás, hosszú távon már nem egyértelmű – azonban fontos kihangsúlyozni, hogy a diákok egy 90 perces foglalkozáson vesznek részt. Míg az ismeretek növelését részben sikerült elérni, a zsidóság többretű értelmezését csak felületesen sikerült átadni. Továbbá a szóhasználatukból kiderült, hogy még a foglalkozás után is nehezen ejtették ki a zsidó, tolerancia stb. szavakat: inkább csak úgy utaltak rá, hogy „ez a téma”. Ahhoz, hogy a diákok ezen berögződései megváltozzanak, kutatásunk szerint kevés egy 90 perces foglalkozás: foglalkozni kellene a tanároknak is ezekkel a témákkal, illetve fontos lenne, hogy legyen lehetőség a kibeszélésre. Valamint, feltételezésünk szerint ismételt foglalkozásokkal is növelhető lenne a hatás.

A 2018/2019-es tanévben „dilemma kávézó” tartottunk, melynek során a diákok által alkalmazott vitatkozást, érvelési technikákat komplex tartalomelemzésnek vetjük majd alá. Ennek megvalósítása folyamatban van, ezért a teljes kutatásnak a komplex elemzése 2020 elején várható.

IRODALOM

- ALLPORT, G. W. (1977) *Az előítélet*. Fordította és az utószót írta Csepeli György. Budapest, Gondolat Kiadó.
- CRESWELL, J. W. (2003) *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Approaches*. (2nd ed.) Thousand Oaks, Calif, Sage.
- Haver Alapítvány honlapja: www.haver.hu
- KOVÁCS A. & BARNA I. (2018, eds) *Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben. Egy szociológiai kutatás eredményei*. Budapest, Szombat.
- STARK T. (2002) Kísérlet a zsidó népesség számának behatárolására 1945 és 2000 között. In: KOVÁCS A. (ed.) *Zsidók a mai Magyarországon: az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése*. Budapest, Múlt és Jövő. pp. 101–127.
- WEBBER, J. (2003) Mennyire transznacionális a modern zsidó diaszpóra? *Szombat*, 2003. szeptember 1. <https://www.szombat.org/archivum/jonathan-webber-mennyire-transznacionalis-a-modern-zsido-diaszpora-1352774060>